

PERIFRASTICKÉ KONSTRUKCE V PORTUGALŠTINĚ

JAROSLAVA JINDROVÁ

KAROLINUM

**Perifrastické
konstrukce
v portugalštině**

Jaroslava Jindrová

Recenzovaly:

Mgr. Iva Svobodová, Ph.D.

Mgr. Anna de Almeidaová

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2016

© Jaroslava Jindrová, 2016

Text této monografie vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P10 Lingvistika, podprogram Románské jazyky ve světle jazykových korpusů.

ISBN 978-80-246-3363-3

ISBN 978-80-246-3395-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

1.	ÚVOD ----	7
2.	ČÍLE A METODY PRÁCE ----	11
3.	VID A POVAHA SLOVESNÉHO DĚJE ----	15
3.1	K problematice vidu a povahy slovesného děje obecně ----	16
3.2	Práce zahraničních romanistů k dané tématice ----	18
3.3	Vid a PSD v pracích českých romanistů ----	19
3.4	Aspekt v pojetí portugalských a brazilských lingvistů ----	21
3.4.1	Fátima Oliveira a její lexikálně sémantická typologie ----	24
4.	PERIFRASTICKÉ KONSTRUKCE V PORTUGALŠTINĚ ----	29
4.1	Definice a rozdělení perifrastických konstrukcí ----	30
4.2	Perifrastické konstrukce, které budou cílem našeho zkoumání ----	33
4.3	Kritéria členění ----	34
4.3.1	Významy fázové ----	35
4.3.1.1	Perifrastické vazby s významem ingresivním ----	35
4.3.1.1.1	Vazby s významem inminentní ingresivnosti ----	35
4.3.1.1.1.1	„Estar para + infinitiv“ ----	36
4.3.1.1.1.2	„Estar prestes a + infinitiv“ ----	38
4.3.1.1.1.3	„Estar a ponto de + infinitiv“ ----	39
4.3.1.1.1.4	„Andar para + infinitiv“ ----	40
4.3.1.1.1.5	Číselné vyjádření výskytu vazeb s významem inminentní ingresivnosti ----	40
4.3.1.1.2	Vazby s významem dispozitivní ingresivnosti ----	41
4.3.1.1.3	Vazby s významem iniciální ingresivnosti ----	42
4.3.1.1.3.1	„Começar a + infinitiv“ ----	44
4.3.1.1.3.2	„Principiar a + infinitiv“ ----	46
4.3.1.1.3.3	„Recomeçar a + infinitiv“ ----	47
4.3.1.1.3.4	„Passar a + infinitiv“ ----	49
4.3.1.1.3.5	„Desatar a + infinitiv“ ----	52
4.3.1.1.3.6	„Pôr-se a + infinitiv“ ----	54
4.3.1.1.3.7	„Entrar a + infinitiv“ ----	56
4.3.1.1.3.8	„Meter-se a + infinitiv“ ----	58
4.3.1.1.3.9	„Lançar(se) a + infinitiv“ ----	59
4.3.1.1.3.10	„Largar a + infinitiv“ ----	59
4.3.1.1.3.11	„Deitar a + infinitiv“ ----	60

4.3.1.1.3.12	„Precipitar-se a + infinitiv“, „pegar a + infinitiv“, „romper a + infinitiv“, „soltar a + infinitiv“, „cair a + infinitiv“ ----	62
4.3.1.1.4	Vazby s významem inceptivní ingresivnosti ----	63
4.3.1.1.4.1	„Começar por + infinitiv“ ----	65
4.3.1.1.4.2	„Principiar por + infinitiv“ ----	66
4.3.1.1.4.3	„Começar + gerundium“ ----	66
4.3.1.1.4.4	„Iniciar + gerundium“ ----	67
4.3.1.1.4.5	Číselné vyjádření vazeb s významem inceptivní ingresivnosti ----	67
4.3.1.2	Perifrastické vazby s významem durativním ----	68
4.3.1.2.1	Durativnost globální ----	68
4.3.1.2.2	Číselné vyjádření vazeb s významem globální durativnosti ----	71
4.3.1.2.3	Durativnost parciální ----	71
4.3.1.2.3.1	Vazby s významem parciální durativnosti aktuální ----	72
4.3.1.2.3.1.1	„Estar a + infinitiv“ ----	73
4.3.1.2.3.1.2	„Estar + gerundium“ ----	76
4.3.1.2.3.2	Vazby s významem parciální durativnosti prospektivní ----	76
4.3.1.2.3.2.1	„Ir + gerundium“ ----	76
4.3.1.2.3.3	Vazby s významem parciální durativnosti retrospektivní ----	78
4.3.1.2.3.3.1	„Vir + gerundium“ ----	78
4.3.1.2.3.4	Vazby s významem parciální durativnosti kontinuativní ----	81
4.3.1.2.3.4.1	„Continuar a + infinitiv“ ----	81
4.3.1.2.3.4.2	„Continuar + gerundium“ ----	83
4.3.1.2.3.4.3	„Seguir a + infinitiv“, „seguir + gerundium“ ----	84
4.3.1.2.3.4.4	„Proseguir + gerundium“ ----	85
4.3.1.2.3.4.5	„Ficar a + infinitiv“, „ficar + gerundium“ ----	87
4.3.1.2.3.5	Vazby s významem parciální durativnosti persistentní ----	88
4.3.1.2.3.5.1	„Levar a + infinitiv“, „levar + gerundium“ ----	88
4.3.1.2.3.6	Vazby s významem parciální durativnosti distributivní ----	89
4.3.1.2.3.6.1	„Andar a + infinitiv“ ----	89
4.3.1.2.3.6.2	„Andar + gerundium“ ----	91
4.3.1.2.3.6.3	„Viver a + infinitiv“, „viver + gerundium“ ----	92
4.3.1.3	Perifrastické vazby s významem terminativním ----	94
4.3.1.3.1	Vazby s významem cesativní terminativnosti ----	94
4.3.1.3.1.1	„Deixar de + infinitiv“ ----	95
4.3.1.3.1.2	„Parar de + infinitiv“ ----	97
4.3.1.3.1.3	„Cessar de + infinitiv“ ----	99
4.3.1.3.2	Vazby s významem egresivní terminativnosti ----	100
4.3.1.3.2.1	„Acabar de + infinitiv“ ----	102
4.3.1.3.3	Vazby s významem konkluzivní terminativnosti ----	104
4.3.1.3.3.1	„Acabar de + infinitiv“ ----	104
4.3.1.3.3.2	„Terminar de + infinitiv“ ----	106
4.3.1.3.4	Vazby s významem finitivní terminativnosti ----	107
4.3.1.3.4.1	„Acabar por + infinitiv“ ----	107
4.3.1.3.4.2	„Acabar + gerundium“ ----	109
4.3.1.3.4.3	„Terminar por + infinitiv“ ----	109
4.3.1.3.4.2	„Terminar + gerundium“ ----	110
4.3.1.3.5	Vazby s významem konsumativní terminativnosti ----	111
4.3.1.3.5.1	„Chegar a + infinitiv“ ----	112
4.3.1.3.5.2	„Vir a + infinitiv“ ----	114

5. **ZÁVĚRY** ---- **117**

6. **BIBLIOGRAFIE** ---- **121**

1. ÚVOD

Celá řada studií se věnuje problematice vymezení kategorie aspektu a povahy slovesného děje v románských jazycích a snaze nalézt metodou kontrastivního studia prostředky různé povahy a různých výstavbových rovin, kterými lze v románských jazycích vyjádřit ekvivalenty tradičního slovanského vidu a naopak v českém jazyce formální prostředky, které by dokázaly postihnout rozmanitost významů portugalských perifrastických vazeb vyjadřujících různé odstíny kategorie povahy slovesného děje, kterou lze navíc kombinovat s gramatickou (morfologickou) kategorií vidu a lexikálním významem slovesa. Lze připustit, že takové ekvivalenty najít lze, vždy se však jedná pouze o přibližně shodné významy, protože románské a slovanské jazyky mají odlišnou organizaci slovesného systému. Zatímco ve slovanských jazycích je potlačena časová osa ve prospěch vidu, u románských jazyků je tomu naopak. Slovesný systém se soustřeďuje na osu časovou a výpověď mluvčího je vždy vztahována k momentu výpovědi. Proto je třeba při srovnávání obou systémů brát v úvahu jejich odlišnost a vycházet vždy z jejich vnitřního uspořádání.

Zajímavý pohled na tuto problematiku nabízí filozof českého původu Vilém Flusser (srov. Flusser, 2005, s. 30–34). Ten soudí, že při převodu z jednoho jazyka do druhého není důležité, zda jsou jazyky příbuzné etymologicky, ale do jaké míry jsou příbuzné ontologicky. Podle něj představuje každý jazyk ucelený systém, uspořádanou skutečnost. Je to však systém otevřený, existuje možnost přechodu z jednoho „kosmu“ do druhého. Při překladu z jazyka do jazyka pracujeme vlastně se třemi soubory: se souborem jazyka výchozího, se souborem jazyka cílového a se souborem, který autor nazývá soubor „skutečnosti syrových dat“. Každé položce v inventáři syrových dat odpovídá nějaké slovo ze souboru obou konkrétních jazyků, překlad je tedy možný. Flussera ale toto zjednodušené pojetí neuspokojuje. Chce opustit pojem skutečnosti syrových dat a na příkladu portugalštiny a angličtiny načrtává nová východiska. Vychází z existence dvou souborů, jednoho nazvaného „portugalský jazyk“, druhého nazvaného „anglický jazyk“. Oba mají hierarchizovaný inventář slov a jistá pravidla kombinatoriky, která jsou si podobná u většiny flexivních jazyků, se kterými autor v této části pracuje. Úloha (význam) výpovědi *vou*¹ v portugalském systému se proto

1 Česky „jdu“, „jedu“.

podobá úloze výpovědi *I go* v systému anglickém. Z toho autor vyvozuje, že překlad je **přibližně** oprávněný. Týká se to však pouze tohoto konkrétního kontextu, nelze tedy obecně říci, že portugalské *vou* je anglické *I go*. Tuto metodu srovnávání uspořádaných inventářů a pravidel kombinatoriky považuje za přesnější a správnější, protože se tak vyhneme mechanickému přiřazování výrazů z jednoho jazykového souboru k výrazům jazykového souboru druhého². Dále je zde rozvedeno druhé hledisko překladu, totiž otázka toho, co se děje, když překládáme z jednoho jazyka do druhého a vlastně tak přecházíme z jednoho *intelektu* do druhého. Flusser se domnívá, že ve chvíli, kdy opouštíme portugalské *vou*, pevně zakotvené v portugalské skutečnosti, a přecházíme k anglickému *go*, pohybujeme se na okraji nicoty, nenalézáme se ve stavu „jsem“, ale „mohu být“, přičemž ono „jsem“ znovu nalezneme až ve chvíli, kdy překlad uskutečníme. Symbolicky řečeno je překlad neustálý sled umírání v jedné realitě a znovurození v druhé. Z filozofického pohledu tak Flusser vlastně definuje základní postupy vědeckého bádání.

2 Moderní teorie překladu je založena na předpokladu, že nepřevádíme výrazy, ale významy (obsahy) . František Čermák ve své knize *Jazyk a jazykověda* výslovně píše, že lexikální a sémantická pole různých jazyků jsou různá. Jako příklad shodou okolností uvádí lexikální pole anglického slovesa *go*, jemuž v češtině odpovídají dvě slovesa – *jit* a *jet*. Flusserova studie je však z roku 1963, kdy teorie překladu ještě nebyla tak rozpracována.

2. CÍLE A METODY PRÁCE

Cílem práce je popis aspektuálních významů portugalských perifrastických konstrukcí. Pro významové odstíny povahy slovesného děje jsou relevantní především perifráze slovesné. Budeme se zabývat situací v současném jazyce, předpokládáme však, že v některých případech bude k objasnění příčin daného stavu nutné přihlídnout i k historickému vývoji portugalštiny. Definice současného jazyka není zcela jasně vymezena, obecně se za období moderní portugalštiny považuje období od konce 19. století do současnosti. Dalším mezníkem je pak rok 1911, kdy vstoupila v platnost poměrně rozsáhlá reforma pravopisu (období nazývané někdy jako reformované)³. Vzhledem k dynamickému vývoji portugalštiny v posledních desetiletích a k převážně synchronnímu přístupu⁴ však upřednostňujeme materiály od druhé poloviny 20. století do současnosti.

Aby bylo možné dojít k objektivnímu posouzení současného stavu, budou formy a významy perifrastických vazeb zkoumány na autentickém materiálu získaném z portugalských korpusů, a to zejména z běžného hovorového jazyka a publicistického stylu, neboť tyto dva funkční styly nejlépe odrážejí aktuální stav jazyka. Materiál bude doplněn příklady ze stylu literárního. Tam, kde najdeme dostatečné množství příkladů, pokusíme se nastínit možné překlady portugalských perifrastických konstrukcí do češtiny na základě materiálu získaného z paralelního korpusu InterCorp, vytvořeného Ústavem českého národního korpusu⁵.

V této práci se tedy zaměříme na slovesné perifráze ve funkci slovesného nebo slovesně-jmenného predikátoru. V rovině výpovědi charakterizují Grepl/Karlík (Grepl – Karlík, 1998, s. 27) predikátory jako:

-
- 3 Touto problematikou se autorka podrobně zabývá ve svém článku „*Algumas observações sobre o Novo Acordo Ortográfico*“ viz: Jindrová, J., 2010, *Algumas observações sobre o Novo Acordo Ortográfico*, Acta do Congresso, Sborník Univerzity sv. Klimenta Ochridského v Sofii,
 - 4 Diachronnímu přístupu k modotemporální a aspektuální problematice portugalského slovesa se ve své disertační práci podrobně věnoval Jan Hricsina: Hricsina J., 2006, *Vývoj modotemporálních paradigmat u portugalského verba finita z diachronního hlediska*.
 - 5 InterCorp: Český národní korpus – InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [on-line]. Dostupný z <http://www.korpus.cz>.

(...) výrazy, jejichž lexikálněsémantický komponent vyjadřuje příznaky *objektů* a / nebo vztahy mezi *objekty*, tj. nejrůznější stavy a děje a jejich změny, v nichž se nacházejí jejich účastníci, a jejichž komponent gramatický (morfologický nebo syntaktický) umožňuje tyto příznaky / vztahy *aktualizovat*, tj. časově orientovat vzhledem k momentu promluvy (přítomnost, minulost, budoucnost) a modálně charakterizovat z hlediska způsobu platnosti (fakt – nefakt – kontrafakt)“.

Zatímco čas je kategorií objektivní, vid vyjadřuje subjektivní náhled na proces, který vnímáme buď jako uzavřený, nebo jako neuzavřený (komplexní / kurzivní). Kromě toho mohou predikátory vyjadřovat i různé fáze, kvantitu a kvalitu procesu. Tato *vedlejší gramatická kategorie* (srov. Zavadil – Čermák, 2010, s. 245), nazývaná v češtině *povaha* nebo *způsob slovesného děje* (PSD), má v portugalštině vlastní výrazové prostředky, které lze od morfologických prostředků vyjadřujících vid oddělit (na rozdíl od češtiny, kde se výrazové prostředky vidu a povahy slovesného často překrývají). Výrazovými prostředky jsou zejména četné slovesné perifráze (v portugalštině jich jen pro fázovost můžeme najít víc než 60), které se navíc mohou mezi sebou kombinovat. Důležitý je rovněž lexikální význam samotného slovesného základu (lexikálního morfému), jenž se může s oběma výše uvedenými kategoriemi opět kombinovat, zdůrazňovat jejich kontextový význam, nebo se s nimi naopak vylučovat.

V této práci chápeme *aspektuálnost* v portugalštině jako systém vzájemně se ovlivňujících kategorií – vidu, povahy slovesného děje a lexikální sémantiky slovesa. S takovýmto rozvrstvením pracuje v českém jazyce například Eva Lehečková (srov. Lehečková, 2005). Z českých romanistů se touto problematikou podrobně zabývá např. Sylva Hamplová (srov. Hamplová, 1994), z portugalsky píšících lingvistů pak Fátima Oliveira (srov. Mateus, 2003). Uvedené tři kategorie se vzájemně prostupují a je třeba je studovat jako celek, který může být v konkrétní výpovědi ještě ovlivněn přítomností dalšího větného členu (především příslovečného určení).

Z hlediska metodologie lze k této problematice přistupovat dvěma způsoby. Buď z hlediska sémaziologického, to je od formy (výrazu) k významu, nebo z hlediska onomaziologického, to je od významu k formě (výrazu). Pokud bychom vycházeli z ideálního, nereálního stavu jazyka, pak by mezi výrazem a významem existovala symetrie a platilo by, že každému výrazu lze přiřadit jeden a právě jeden význam. Takový stav ovšem v jazyce neexistuje a ani nikdy neexistoval, i v klasické latině, jež disponovala přísnými a logickými pravidly pro fungování modotemporálního systému, se vyskytovaly formy s kumulovanými významy. Pro skutečně relevantní výsledky výzkumu je třeba uplatnit obě metody. Vzhledem k tomu, že výchozím jazykem pro nás bude portugalština, pokusíme se nejprve zjistit, jaké formální prostředky pro vyjádření různých významů povahy slovesného děje v portugalštině existují (v plánu morfologickém i lexikálním a sémantickém). Dalším krokem bude jejich sémantická analýza. Jsme si ovšem vědomi toho, že se jedná o velmi složitou problematiku s možností různých náhledů, v této práci se proto budeme věnovat těm, které považujeme za nejdůležitější.

3. VID A POVAHA SLOVESNÉHO DĚJE

3.1 K PROBLEMATICE VIDU A POVAHY SLOVESNÉHO DĚJE OBECNĚ

Řada lingvistů (např. O. Jespersen, 1965; A. Erhart, 1984,) se domnívá, že slovesa v indoevropských jazycích neměla původně žádné formy pro rozlišování časů, že vyjadřovala pouze různé vidy (dokonavý, nedokonavý, okamžitý, trvací, počínavý a jiné) a že teprve později se vyvinul systém gramatických časů, který je základem soustavy časů dnes existujících v moderních jazycích (srov. Kubrychtová, 1979). B. Zavadil (srov. Zavadil – Čermák, 2010, s. 310) pak k této problematice uvádí:

Ontologickým základem kategorie aspektu je dvojí různé pojetí procesu, který původce výpovědi pojmenovává slovesným lexémem: buď tento proces chápe komplexně, faktově, uceleně, tedy jako uzavřený celek, nebo jej naopak pojímá kurzivně, průběhově, tedy jako neuzavřené, probíhající dění. Na tomto dvojím pojetí procesu, jež je subjektivní povahy (tj. nevyplývá z povahy procesu samého, nýbrž je dáno přístupem emitenta), je založena opozice dvou základních aspektuálních významů: významu perfektivnosti, dokonavosti tj. [+perfv], a významu imperfektivnosti, nedokonavosti, čili [-perfv].

Přestože v češtině je kategorie vidu pro pojmání slovesného procesu stěžejní, nepanuje jednotný názor na to, zda je vid kategorií gramatickou nebo lexikální. František Kopečný (srov. Kopečný, 1962) charakterizuje slovesný vid jako obecně rozlišující prvek té jazykové skutečnosti, že je možno užít českého slovesa ve dvojích až trojích řadách paralelních slovesných forem (včetně infinitivu), které se od sebe neliší základním lexikálním významem. Neplatí to však jednoznačně, protože i čeština má poměrně velmi silnou skupinu sloves jednovidových, která mají pouze nedokonavý tvar (imperfektiva tantum). Jsou to slovesa stavová (i zde se tedy projevuje rovina sémantická), sponová a modální. František Trávníček (srov. Trávníček, 1951, s. 1321) naopak mluví například o vidu trvacím, opětovacím, apod.:

Slovesným videm rozumíme průběh děje, a to jednak dokonavost a nedokonavost, jednak dějovou kolikost (kvantitu), totiž okamžitost, trvání,

opětování a opakování. Podle toho rozlišujeme slovesa jednak dokonavá (perfektivní a nedokonavá (imperfektivní, např. napíši // píši, jednak okamžitá (jednodobá, momentánní, momentní), trvací (durativní), opětovací (iterativní) a opakovací (frekventativní), např. hodím // nesu // nosím // nosívám.

Obecně však platí, že slovesa dokonavá jsou chápána jako slovesa vyjadřující děje pojaté komplexně, celkově uzavřená, vidově příznaková. Nedokonavá slovesa postihují děj v jeho průběhu, nevyjadřují se však k jeho dokončení, jsou vidově nepříznačová. O dokončení či neukončení děje se dozvídáme až z konkrétního kontextu. Vladimír Šmilauer (srov. Šmilauer, 1940), považuje vid za záležitost lexikální, uvádí však rovněž, že vedle kategorie vidu existuje ještě další kategorie – povahy slovesného děje, která se vyskytuje jen u některých sloves. A. Erhart (Erhart, 1969, s. 96) naopak považuje vid za kategorii gramatickou:

Názory na slovesný vid se totiž různí: někteří jej pokládají za gramatickou kategorii, jiní spíše za kategorii sémantickou. Domnívám se, že podobně jako v jiných případech, je také zde rozhodující stupeň generalizace“ vid lze považovat za gramatickou kategorii v těch jazycích, kde se k převážné většině nedokonavých sloves tvoří dokonavé protějšky a naopak. Tuto podmínku splňují z moderních indoevropských jazyků pouze slovanské a baltské jazyky: slovesný tvar lze zpravidla perfektivizovat přidáním prefixu (příp. pomocí sufixu, tvar s předponou pak můžeme znovu imperfektivizovat přidáním sufixu a.

Např. čes. třel – natřel – natíral.

Nic takového neshledáváme ani v jazycích germánských, ani v jazycích románských. Z toho mj. plynou značné obtíže při překládání ze slovanských do germánských nebo románských jazyků: překladatel si musí často vypomáhat různými těžkopádnými opisy apod.

Z našeho pohledu není toto Erhartovo pojetí příliš šťastné. Z hlediska formálního považujeme totiž derivační prefixy a sufixy za prostředky lexikální povahy (srov. Zavadil – Čermák, 2010, s. 311).

Složitost problematiky českého vidu podtrhuje fakt, že někdy ani sama povaha události neimplikuje užití pouze jednoho vidu, jak uvádí Vilém Mathesius (Mathesius, 1947, s. 195–202):

Mezi větami „Pamatuji se, že jsem ti tu knihu půjčil.“ a „Pamatuji si, že jsem ti tu knihu půjčoval.“ není žádný významový rozdíl, snad jen v tom, že první věta zdůrazňuje fakt, že kniha byla půjčena a druhá spíše proces půjčování.

Z moderních tendencí v pojmání aspektuálnosti v českém jazyce nás zaujala studie české bohemistky Evy Lehečkové (Lehečková, 2005), která ve svém článku věnovaném kategorii teličnosti u českých sloves uvažuje o možnosti vymezit kategorii

aspektuálnosti jako systém tří vzájemně se ovlivňujících kategorií: vidu, eventuálních typů (sémantika samotného slovesa) a způsobů slovesného děje. Pojmy *telický* a *atelic* se v lingvistické terminologii sice běžně užívají, ale obecně fungují jako synonyma termínů ohraničenost / neohraničenost, někdy i perfektivnost / imperfektivnost. Lehečková ve své studii naopak pokazuje na to, že teličnost \neq ohraničenost

Telický děj je děj, který se rozvíjí k vnitřní hranici, inherentnímu cíli, po jehož dosažení přirozeně končí. Atelický děj směřování k přirozenému konci nevyjadřuje. Příklady telických dějů: psát/napsat (dopis), (z)blednout, zamilovat se (do plyšového medvídka), rozzuřit se. Příklady atelických dějů: mít rád (svého medvídka), být zuřivý, procházet se (v parku), zpívat (ruské písně/Ø), zuřit. Teličnost v tomto pojetí je inherentní lexikálně-sémantická vlastnost slovesa, avšak v syntaktické struktuře vlivem povahy participantů (aktantů) i volných doplnění může dojít k její reinterpetaci ... Opozice telický/atelický je jedním z klíčových distinktivních rysů, které slouží k sémantické klasifikaci všech sloves a predikátů do několika základních tříd: vydělují se tak především *stavy*, *procesy* a *události*. Stavy a procesy jsou atelické, události telické (Lehečková, 2005, s. 14).

Takto pojatá aspektuálnost se nám jeví pro portugalské sloveso jako velmi příhodná s tím, že je třeba mít vždy na paměti, že v českém verbálním systému nelze výrazové prostředky vidu a povahy slovesného děje od sebe vždy oddělit, zatímco v portugalské se jedná o dvě formálně odlišitelné kategorie a sémantická typologie slovesa pak ovlivňuje konečný význam obou kategorií. Podobný náhled na problematiku má i portugalská lingvistka Fátima Oliveira (Mateus, 2003), jejíž koncepci představíme v dalších kapitolách.

3.2 PRÁCE ZAHRANIČNÍCH ROMANISTŮ K DANÉ TÉMATICE

Fátima Oliveira (Mateus, 2003) ve svých studiích, věnovaných problematice široce pojatého aspektu uvádí, že terminologické rozlišení mezi gramatickým a lexikálním aspektem je dílem mladogramatiků konce 19. století, kteří pro aspekt lexikální (povahu / způsob slovesného děje) zavedli termín *Aktionsart*, aby tak odlišili na jedné straně typ situace a na straně druhé vliv různých afixů na původní tvar slovesa ve slovanských jazycích. Konstatuje rovněž, že v těchto jazycích, i některých dalších, jsou významy jako *konkluzivnost*, *terminativnost*, *kurzivnost* formálně vyjádřeny pomocí afixů nebo jiných morfémů odlišných od těch, které jsou nositeli významů časových (srov. Mateus, 2003, s. 133).

Na tomto rozdělení založili své teorie například Sigurd Argell (Argell, 1908) a Erwin Koschmieder (Koschmieder, 1934), na jejichž dílo navazuje v šedesátých letech minulého století Jenaro Maclennan (Maclennan, 1962). Vychází z pojetí slovanského vidu a porovnává jej s videm v řečtině. Vid chápe jako protiklad ukončenosti/neukončenosti, formálně vyjádřený prostředky morfologickými, *Aktionsart* pak jako děj realizovaný různým způsobem, např. jako iterativní, durativní, apod. Povahu děje definuje jako kategorii sémantickou a také psychologickou, neboť záleží na postoji mluvčího, jak děj chápe (srov. Maclennan, 1962, s. 9).

Ze slovanských jazyků vychází ve své studii věnované slovesu i německý lingvista Helmut Lüdke. Srovnává slovesné funkce ve slovanských jazycích a soustřeďuje se zejména na sémantický aspekt problému – totiž na otázku jak najít například v portugalštině formální prostředky, které by významově odpovídaly jednoduchým českým (nebo ruským) větám: „Psal jsem dopis“; „Řešil jsem problém“. Uvádí, že chceme-li v portugalštině opravdu postihnout celý význam této krátké výpovědi, musíme se uchýlit ke kombinaci různých morfologických a lexikálních prostředků. Nalézá následující ekvivalenty: *Estive a escrever uma carta, mas sem a acabar; Procurei resolver o problema, mas não o consegui (ou ainda não cheguei à solução.* (srov. Lüdke, 1951, s. 157–160). Tímto srovnáním dospívá k jednoznačnému závěru, že výrazové prostředky jsou v různých skupinách jazyků různé a že postihnout přesný význam je velmi nesnadné, ne-li nemožné. Upozorňuje zároveň na fakt, že v románských jazycích se opozice formálně vyjádřená tvarem imperfekta a jednoduchého perfekta *escrevi/escrevia* nevztahuje k objektivní skutečnosti (konkrétní příčina → konkrétní následek), ale k pohledu, z jakého jsou tato fakta nahlížena. Proto se jedná o kategorii subjektivní. Naproti tomu ve slovanských jazycích v sobě formální rozlišení opozice „psal jsem dopis“/„napsal jsem dopis“ zahrnuje rozdíl mezi dvěma objektivními fakty: (*escrever*: *escrever* + konec [*fm*] nebo výsledek [*resultado*]).

Zcela jinou cestou se vydává Eugenio Coseriu (1976). Zavedení dvou rozdílných kategorií – aspektu a PSD – v románských jazycích zcela odmítá a přichází s vlastní teorií 8 gramatických kategorií pro románská slovesa. Rozlišuje časovou rovinu aktuální a neaktuální; perspektivu primární a sekundární (primární i sekundární perspektiva může být z hlediska výpovědní události paralelní, retrospektivní nebo prospektivní); pohled (globální/ parcializující); fázi (ingresivní, kontinuální, konkluzivní, ...); výsledek (rezultativnost/ nerezultativnost; trvání (durativnost, momentánnost, iterativnost); opakování (bodovost/ frekventativnost); a dokonání (perfektivnost/imperfektivnost/ neutrálnost) (srov. Coseriu, 1976). Pro románskou jazykovědu je jeho teorie stěžejní. I když byla vypracována jako ideální model pro románské jazyky obecně, našla mezi současnými romanisty řadu následovníků. Pro španělský jazyk jeho model upravil chilský lingvista Nelson Cartagena (1978), z něj pak vychází například Bohumil Zavadil. Z portugalsky píšících lingvistů přejal jeho model (částečně upravený) Brazilec Evandildo Bechara, jeho vliv je patrný i v monografii H. Barrosa Fernandese z Univerzity v Minhu, jehož práci věnovanou perifrastickým konstrukcím s aspektuální významem v portugalštině ještě zmíníme. V poslední době pracuje s jeho kategoriemi i pražský lusitanista Jan Hricsina (2006).

3.3 VID A PSD V PRACÍCH ČESKÝCH ROMANISTŮ

Z českých romanistů se aspektologickým studiím podrobně věnoval Jan Šabršula, jenž se soustředil zejména na aspektuální význam verbonominálních konstrukcí, věnuje se však i perifrázím slovesným a v rámci povahy slovesného děje rozeznává tyto kategorie (Šabršula, 1962, s. 27–28):

Okamžitost (momentnost) v protikladu k durativnosti; fázovost, tj. ingresi a terminativnost; přechod z nějakého stavu do stavu jiného nebo získání nějaké vlastnosti bez ohledu na fázi. Sloveso jako české *rozesmál se* tedy je zároveň i slovesem ingresivním, inchoativum *zčernal* je zároveň terminativem; jednobodovost v protikladu k násobenosti různého druhu; distributivnost různých druhů; intenzitu děje, eventuálně úsilnost a míru děje (velkou, malou) i zdobnost, snahovost, aktuálnost ...

... Jak plyne z těchto výkladů, četné z těchto kategorií (mimo momentnost, která bývá prakticky zvláštním druhem perfektivnosti) se podle vidu mohou dále dělit; tak sloveso ingresivní může patřit k vidu dokonavému (*rozjel se*) anebo nedokonavému (*rozjížděl se*). Povaha děje je však něco jiného než vid.

Dalším českým romanistou, jenž se ve svém bádání zaměřil na problematiku slovesa a jeho kategorií je pražský hispanista Bohumil Zavadil. Přestože jeho hlavním tématem byla kategorie modality, postupně svůj zájem rozšířil i na ostatní slovesné kategorie. Fungování slovesných kategorií popsal podrobně ve svých skriptech *Současný španělský jazyk II* (Zavadil, 1995), vrcholem jeho práce je však bezesporu *Mluvnice současné španělštiny*, vydaná ve spolupráci s Petrem Čermákem (Zavadil – Čermák, 2010). Jeho pohled na chápání opozice morfologického významu perfektivnosti a imperfektivnosti jsme již zmínili. Zavadil však dále poukazuje na fakt, že kromě toho existují i jakési lexikálně-sémantické třídy sloves, neboť význam některých z nich v sobě zahrnuje též povahu děje, to znamená, že jsou svou povahou buď kontinuální (nesměřují ke svému završení), nebo naopak ke svému završení spějí. Rozlišuje tak slovesa konkluzivní a nekonkluzivní [cílová/necílová; telická/atelická] a zdůrazňuje, že právě tento význam, plynoucí ze samotné podstaty slovesného lexému, se kombinuje s aspektuálním významem [+perfv] / [-perfv]. Konstatuje rovněž, že v některých případech je třeba pro přesné vyjádření aspektuálního významu užít ještě lexikální doplnění, některý z prostředků z vedlejší slovesné kategorie povahy slovesného děje.

Povahu slovesného děje chápe jako samostatnou kategorii, která různými perifrastickými konstrukcemi vyjadřuje významové opozice fázové a kvantitativní, a dále pak významy rezultativní.

Při samotné klasifikaci výrazových prostředků vychází z rozšířeného a doplněného modelu Coseriova (1976) a Cartagena (1978).

Zavadil rozlišuje **fázové významy PSD (významy ingresivní** – ingresivnost inimentní, ingresivnost dispozitivní, ingresivnost iniciální a ingresivnost inceptivní; **významy durativní** – durativnost dělí na globální a parciální, v rámci durativnosti parciální pak rozlišuje durativnost aktuální, durativnost retrospektivní, durativnost prospektivní, durativnost kontinuální, durativnost persistentní a durativnost distributivní a **významy terminativní** – cesativní terminativnost, egresivní terminativnost, konkluzivní terminativnost, finitní terminativnost a konsumativní terminativnost). V rámci **rezultativního významu** rozlišuje rezultativnost aktivní (perifráze pomocných sloves *tener, dejar, traer, llevar* s participiem slovesa *hacer*) a rezultativnost pasivní – perifráze pomocných sloves *estar, quedar, venir, ir, andar, salir* s participiem